

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “แนวคิดและรูปแบบจัดสวัสดิการชุมชนที่ประสบความสำเร็จ” ต้องการอธิบายถึงรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนว่ามีเงื่อนไขและปัจจัยอย่างไรที่ทำให้การจัดการตนเองของสวัสดิการชุมชนมีความสำเร็จ จึงได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาไว้ ดังนี้

1. แนวคิดการจัดสวัสดิการชุมชน
2. แนวคิดชุมชนเป็นฐาน
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการศึกษา

แนวคิดการจัดสวัสดิการชุมชน

1. นิยามความหมายของชุมชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (น. 272) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง หมู่ชนกลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

นอกจากนี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของชุมชนที่คล้ายกัน อาทิ

ไพฑูลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างถึง ชีระพงศ์ แก้วหาญ, 2543, น.19) กล่าวว่าชุมชนเป็นกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติอันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน การมีอาชีพร่วมกัน การประกอบกิจกรรมร่วมกัน การมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน การมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2542, น.13) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่าการที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสาร

สนธยา พลศรี (2542,น.24) ได้กล่าวถึงชุมชนว่าเป็นกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกันมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกันมีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

จากความหมายข้างต้น พบว่า ความหมายของชุมชนจะครอบคลุมลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

- 1) ความสัมพันธ์ (Relationship) ของกลุ่มบุคคล องค์กร และสถาบันต่าง ๆ โดยมีการติดต่อสื่อสาร (Communication) ระหว่างกัน
- 2) อาณาบริเวณ (Area) ที่เป็นที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน
- 3) การปฏิบัติต่อกัน (Interaction) โดยมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการดำรงอยู่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน
- 4) ตัวแทนของวัฒนธรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น
- 5) กลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายทางสังคม

2. นิยามความหมายของสวัสดิการชุมชน

การให้นิยามความหมายของสวัสดิการ (Welfare) มีความหลากหลาย โดยเฉพาะความหมายในเชิงเศรษฐศาสตร์เชื่อว่าสวัสดิการเป็นอรรถประโยชน์ (Utility) หรือความพอใจของประชาชน (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ,2544,น.1) ถ้าเมื่อใดก็ตามประชาชนได้รับการตอบสนองจากการได้เลือกสิ่งที่ต้องการจะได้อรรถประโยชน์สูงขึ้น โดยไม่ทำให้อรรถประโยชน์ของผู้อื่นลดลง ก็ถือว่าสวัสดิการสูงขึ้นแต่แนวคิดความเชื่อในทางเศรษฐศาสตร์จะให้ความสำคัญกับวัตถุที่เป็นตัวตนโดยไม่คำนึงถึงสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในวิถีชีวิตของประชาชนที่ต้องสัมผัสความรัก ความอบอุ่น ความมีศักดิ์ศรี กล่าวคือ ประชาชนต้องการดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ทั้งสภาพทางกายภาพ (Physical) ทางวัตถุ (Material) และจิตวิญญาณ (Spiritual) ดังนั้น สวัสดิการในเชิงสังคมจึงมีความหมายครอบคลุมเป็นเป้าหมายสูงสุดของสังคมว่าเป็นความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing) ของประชาชน (Midgley,1997,p,4, Marshall,1981,p.53)

การให้นิยามของสวัสดิการสังคมมีหลากหลายครอบคลุมความหมายทั้งที่เป็นมรรควิธี(Means) ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย(Ends) อาทิสวัสดิการสังคมแบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ การสงเคราะห์ (Assistance) การประกัน (Insurance) และการบริการสังคม (Services)

ระพีพรรณ คำหอม (2545, น.15-17) ได้แบ่งเป็นขอบข่ายวิธีการที่เกี่ยวพันกับวิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบด้วย การศึกษา สุขภาพอนามัย ที่พักอาศัย การมีงานทำ และมีรายได้ การได้รับความมั่นคงทางสังคม บริการสังคม และนันทนาการ รัฐต้องเข้ามาจัดสวัสดิการเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมเสมอภาคกันทุกคน จะเห็นได้ว่าผู้มีหน้าที่ในการจัดสวัสดิการประกอบด้วย 3 กลุ่มหลัก คือ รัฐดำเนินการทั้งหมด ประชาชนดำเนินการ และรัฐร่วมกับประชาชน แต่อย่างไรก็ตามแนวโน้มการจัดสวัสดิการจะเป็นอำนาจหน้าที่ของประชาชนมากขึ้น ดังนั้น การพิจารณาจัดสวัสดิการที่เกิดขึ้นทำให้มีพลังอำนาจในตัวของชุมชนที่จะเข้าไปจัดการสวัสดิการในระดับใดตั้งแต่การฟื้นฟูการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมหรือคิดใหม่ทำใหม่ ตลอดจนปรับสิ่งที่มิได้จัดไว้ให้มีความเหมาะสมกับชุมชนของตนเอง ในการศึกษาเรื่องนี้จึงให้ความหมายของสวัสดิการชุมชนไว้ 3 ระดับ ดังนี้

- 1) สวัสดิการที่จัดโดยรัฐเรียกว่าเป็นสวัสดิการสังคมที่รัฐจัดให้ในภาพรวมระดับมหภาค
- 2) สวัสดิการชุมชนพื้นบ้านที่แต่ละชุมชนมีการสั่งสมสืบทอดกันมาเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) สวัสดิการชุมชนทันสมัยเป็นการนำการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะแนวความคิดความเชื่ออุดมการณ์พัฒนาใหม่มาปรับใช้สร้างสวัสดิการของชุมชนเอง

อย่างไรก็ตามสวัสดิการในชุมชนทั้ง 3 ระดับ จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทับซ้อนกันภายในชุมชนจนไม่สามารถแยกความแตกต่างของสวัสดิการชุมชนแต่ละระดับได้อย่างชัดเจน การให้ความหมายสวัสดิการชุมชนจึงมีลักษณะผสมกลมกลืนเป็นสวัสดิการชุมชนชุดเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีการประสานความสัมพันธ์ของสวัสดิการเหล่านั้นให้เกิดความเหมาะสมเกิดเป็นสวัสดิการรูปแบบที่สอดคล้องกับชุมชนเอง

3. แนวคิดในการจัดการสวัสดิการชุมชน

ในการศึกษาชุมชนมีมิติของความลึกซึ้งและซับซ้อนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่อาศัยในชุมชน ทั้งที่จัดระเบียบเป็นสถาบันหรือองค์กร รวมถึงความสัมพันธ์กับภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้น การศึกษาสวัสดิการชุมชนจึงต้องพิจารณาให้ครอบคลุมทุกมิติที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการสวัสดิการชุมชนไว้ ดังนี้

3.1 อุดมการณ์ความคิดในการจัดสวัสดิการชุมชน

จากความหมายของสวัสดิการในเชิงเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing) จะเกิดขึ้นได้นั้นเป็นความรับผิดชอบของประชาชนทุกคนในประเทศ

ระพีพรรณ คำหอม (2545, น.4-5) ได้กล่าวว่า การที่ต้องแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมตามบริบทของแต่ละประเทศที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดสวัสดิการขึ้น แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมเชื่อว่าในอดีตที่ชุมชนยังไม่มี ความซับซ้อนแต่มีการพึ่งพาอาศัยการช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งถือเป็นรูปแบบของสวัสดิการพื้นบ้าน (Primary Indigenous Social Welfare) (Goodman and Peng, 1998, pp.198-199) ที่ยึดโยงความเป็นชุมชนให้สมาชิกสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้ แต่เมื่อชุมชนมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น สมาชิกในชุมชนไม่สามารถแสวงหาทรัพยากรมาสนองความต้องการของตนได้อย่างเพียงพอ ทำให้เกิดการแก่งแย่งช่วงชิงความได้เปรียบ โดยที่สมาชิกแต่ละคนในชุมชนย่อมมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ผู้ที่ได้เปรียบก็จะได้ประโยชน์จากชุมชนมาก ในขณะที่ผู้เสียเปรียบได้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทำให้เกิดความแตกต่างของฐานะและชนชั้นขึ้น ซึ่งความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ที่อุบัติขึ้นเกิดจากตัวมนุษย์เองที่มีกรรมพันธุ์สายเลือดและพฤติกรรมที่แตกต่างกัน จากความเชื่อที่ว่าสมาชิกในชุมชนมีความไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจทำให้เกิดคำที่มีความหมาย 2 ด้าน ว่าฝ่ายที่มีความร่ำรวยจะเข้าไปจัดการอะไรบางอย่างเพื่อทำให้อีกฝ่ายหนึ่งที่ยากจนมีฐานะดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามในการเข้าไปจัดการความยากจนมีความจำเป็นต้องพิจารณาอย่างแท้จริงว่าเป็นความยากจนอย่างสมบูรณ์หรือแบบสัมพัทธ์ เพราะหากเป็นความยากจนแบบสมบูรณ์ก็ควรจะได้รับความช่วยเหลืออย่างเพียงพอ แต่ถ้าเป็นแบบสัมพัทธ์ก็ต้องพิจารณาว่าความเหมาะสมของความช่วยเหลือควรอยู่ในระดับใด ทั้งนี้ เนื่องจากความต้องการของประชาชนที่ต้องการได้รับการตอบสนองมีความแตกต่างกันหลายระดับ โดยที่บางสิ่งบางอย่างเป็นสิ่งจำเป็น (Needs) สำหรับประชาชน บางอย่างเป็นที่สนใจของประชาชน (Interests) แต่ยังไม่มีความจำเป็นมาก หรือบางสิ่งมีความจำเป็นแต่ประชาชนสามารถเลือกด้วยตนเองได้ ดังนั้น ในการจัดสวัสดิการจึงต้องมีการพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบว่าความเหมาะสมอยู่ในระดับใด

จากความเชื่อที่ว่าความไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนระดับของความต้องการที่แตกต่างกันนั้น ซึ่งอุดมการณ์ความคิดที่ทำให้ความไม่เท่าเทียมกันถูกลดทอนหรือขาดหายไปและความต้องการได้รับการตอบสนอง ประกอบด้วย

1) สิทธิ (Rights) ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้ก่อกำเนิดสิทธิตามธรรมชาติ (Natural Rights) ที่จะรักษาชีวิตของคนให้อยู่รอด (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544, น.18) ได้รับ

การปฏิบัติในฐานะมนุษย์ที่มีตัวตนอยู่ในสังคมและในฐานะประชาชนของประเทศ เรียกว่าเป็น สิทธิพลเมือง (Civil Rights) อย่างไรก็ตามในฐานะของประชาชนก็ควรได้รับสิทธิในการแสดง ฐานะความเป็นตัวตนของตนเอง หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่เป็นชุมชนเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม ขึ้นมา โดยเฉพาะการเข้าไปจัดการสวัสดิการของตนเอง ดังนั้น สิทธิที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการจึงมี ลักษณะเป็นสิทธิที่ควรจะได้รับ การปฏิบัติที่ดีจากสังคม และสิทธิในการเข้าไปจัดการด้วยตนเอง เพื่อสนองความต้องการของตนเอง แต่ในสังคมไทยสิทธิเหล่านี้ยังเป็นข้อกังขาว่าจะแสดงได้ ชัดเจนมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะสิทธิของชุมชนในการจัดการสวัสดิการด้วยตนเอง เนื่องจาก กระแสการกดทับจากอำนาจชี้ขาดมาจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าจนมองข้ามความเป็นสิทธิของชุมชนไป

2) ความเสมอภาค (Equity) เป็นอุดมการณ์ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาเพื่อจัด ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน แต่ความเสมอภาคกลายเป็นอุดมคติที่เกิดขึ้นจริงได้ยาก ทั้งนี้ เนื่องจากความเสมอภาคเป็นเพียงคำที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการเข้าไปจัดการ สวัสดิการของผู้มีอำนาจที่จะเข้าไปช่วยเหลือผู้ที่อ่อนด้อยกว่า แต่อย่างไรก็ตามความเสมอภาคได้ กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างสวัสดิการให้เกิดขึ้นกับประชาชน โดยความเสมอภาคจะ เกิดทั้งในแง่มุมมองของความเสมอภาคในแนวดิ่งที่มีการกระจายสวัสดิการจากผู้ที่มีความมั่นคงกว่า ไปสู่ผู้ที่อ่อนด้อยกว่า ในขณะที่ความเสมอภาคในแนวนอนเป็นการที่ประชาชนทุกกลุ่มได้เข้าถึง โอกาสและได้รับสวัสดิการที่เท่าเทียมกัน

3) ความอิสระ (Freedom) การที่สวัสดิการของประชาชนจะดีขึ้นได้นั้น ประชาชนต้องมีอิสระในการดำเนินกิจกรรมได้โดยปราศจากข้อจำกัด สามารถตัดสินใจเลือกทาง ของตนเอง โดยไม่ถูกการครอบงำจากผู้มีอำนาจใดๆ แต่อย่างไรก็ตามความอิสระจะเกิดขึ้นมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับของการพึ่งพิง (Dependence) หากมีการพึ่งพิงมากความอิสระจะลดน้อยลง ไป นอกจากนี้ความอิสระยังแปรผันโดยตรงกับพลังอำนาจ (Power) ของประชาชนด้วย

จากอุดมการณ์ข้างต้นจะพบว่า ความเชื่อพื้นฐานได้ยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน ของมนุษย์ทั้งสาเหตุเงื่อนไขปัจจัยภายในของมนุษย์และเกิดจากโครงสร้างทางสังคม รวมถึงระดับ ความต้องการที่แตกต่างกัน จึงทำให้อุดมการณ์และแนวคิดในการจัดสวัสดิการได้พัฒนาไปสู่การ ยอมรับสิทธิความเป็นตัวตนของประชาชน หรือกลุ่มชนให้ได้รับความเสมอภาคภายใต้ความเป็น อิสระที่สามารถดำเนินการได้ แต่อย่างไรก็ตามการนำอุดมการณ์ความคิดในการจัดสวัสดิการไป ใช้อย่างเข้มข้นคงเกิดได้ยาก โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ขาดอิสระในการ ตัดสินใจมีระดับการพึ่งพิงจากรัฐมานาน ทำให้อุดมการณ์แนวคิดและความเป็นอิสระในการสรรค์ สร้างสวัสดิการของชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปมากกว่า

3.2 แนวคิดการจัดสวัสดิการชุมชนแบบพหุนิยม

ตามความหมายของสวัสดิการที่ครอบคลุมวิธีการ เพื่อให้เกิดเป้าหมายความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนนั้น มีพัฒนาการของแนวคิดในการจัดสวัสดิการจากความรับผิดชอบในระดับปัจเจกบุคคลมาสู่กลุ่มองค์กรหรือสถาบันต่างๆ ไป จนถึงเป็นภาระหน้าที่ของรัฐบาล ตลอดจนการพัฒนาไปสู่นานาชาติประเทศ ที่มีการร่วมมือกันให้เกิดสวัสดิการในภาพรวมที่ดีขึ้น (Midgley, 1997, p.9.)

การจัดสวัสดิการชุมชนมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ 5 กลุ่ม ดังนี้

1) ภาครัฐ (Public Sector) ตั้งแต่รัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และตำบล โดยสวัสดิการที่เกิดขึ้นจากภาครัฐ จะมีลักษณะที่เป็นมาตรฐานแบบทั่วถึง (Universal Standards) อย่างน้อยที่สุดก็เป็นมาตรฐานขั้นต่ำ (Minimum Standards) ที่ประชาชนทุกคนต้องได้รับ รวมถึงเป็นการจัดเตรียมสวัสดิการสำหรับประชาชนที่ประสบปัญหา (Resident Provision) ในลักษณะของการสงเคราะห์ ตลอดจนการจัดสวัสดิการของรัฐเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังเป็นการควบคุมทางสังคม (Social Control) ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีปกติสุขได้

2) ภาคเอกชน (Private Sector) นักคิดกลุ่มเสรีนิยมเชื่อว่ากลไกตลาดเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึงนำไปสู่ทางเลือกของประชาชนที่สามารถสนองตอบความจำเป็นของตนเองภายใต้ความสามารถในการจ่าย รวมถึงต้นทุนที่เกิดขึ้นจะต่ำกว่าการจัดสวัสดิการโดยรัฐ เพราะการลดต้นทุนเปรียบเสมือนการเพิ่มกำไร จึงทำให้ผู้จัดสวัสดิการในภาคเอกชนพยายามลดต้นทุนที่เกิดขึ้น ประกอบกับถ้าต้นทุนสูงก็จะทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับภาคเอกชนรายอื่นได้ อย่างไรก็ตามหากกลไกตลาดล้มเหลวโดยเฉพาะการรวมกลุ่มของภาคธุรกิจเอกชนจนกลายเป็นผูกขาดจะทำให้ประชาชนไม่มีทางเลือกเช่นกัน

3) การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) เป็นสวัสดิการที่เกิดขึ้น โดยความช่วยเหลือจากกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง (Solidarity Groups) โดยผ่านการช่วยเหลือจากหลากหลายกลุ่ม เช่น สหภาพแรงงาน สมาคมวิชาชีพ และกลุ่มสังคมเพื่อนฝูง ในรูปแบบของการเสนองานให้ทำการให้เงินอุดหนุนและการมีส่วนร่วมในการจัดการต่างๆ

4) ภาคอาสาสมัคร (Volunteer Sector) เป็นตัวแทนของกลุ่มนักวิชาชีพที่เข้ามามีบทบาทในกระบวนการจัดสวัสดิการในหลายรูปแบบ ตั้งแต่การเข้าไปมีส่วนร่วมการให้แนวคิดการพัฒนา รวมถึงการผลักดันให้เกิดการจัดการสวัสดิการในลักษณะของความเป็นผู้เชี่ยวชาญ (Specialist Expertise)

5) ภาคที่ไม่เป็นทางการ (Informal Sector) ประกอบด้วยชุมชน เพื่อนบ้าน และเครือข่าย โดยที่ภาคไม่เป็นทางการเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสามารถรับรู้ถึงสภาพความเป็นไปของความจำเป็นที่ต้องมีสวัสดิการได้

ในการจัดสวัสดิการชุมชนจะเกิดขึ้นได้ จะเป็นหน้าที่ของมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วน ซึ่งจะต้องแสดงบทบาทให้ชุมชนเห็นในเชิงประจักษ์ในลักษณะของการสอดคล้องประสานกลมกลืนตามบริบทของชุมชนแต่ละแห่งที่มีลักษณะแตกต่างกัน บางแห่งภาคที่ไม่เป็นทางการมีความเข้มแข็งอาจจะแสดงบทบาทที่เด่นชัดในการจัดสวัสดิการของชุมชนเองโดยที่ภาครัฐเป็นเพียงองค์ประกอบ เท่านั้น ในขณะที่บางชุมชนยังขาดความเข้มแข็งเพียงพอโดยภาครัฐก็จำเป็นต้องจัดการดูแลให้เกิดสวัสดิการในชุมชนให้สามารถจัดการดูแลตนเองได้ ซึ่งแนวคิดในการจัดสวัสดิการที่หลากหลายนี้สอดคล้องกับแนวคิดในการจัดสวัสดิการแบบพหุนิยมเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากสถาบันสังคมที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะองค์กรทางสังคมที่ไม่แสวงหากำไรที่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการสวัสดิการ ถึงแม้ว่าจะใช้ค่าใช้จ่ายจากรัฐก็ตามแต่ก็เป็นการเริ่มต้นของแนวคิดการจัดสวัสดิการแบบพหุนิยมที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

ตามโครงสร้างของการจัดสวัสดิการแบบพหุนิยม ประกอบด้วยสถาบันหรือองค์กรทางสังคม 4 กลุ่ม คือ รัฐบาล องค์กรทางสังคมที่ไม่แสวงหากำไร องค์กรทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ และองค์กรทางการเมืองที่แสวงหากำไร (Gilbert,2000,p.412) ซึ่งในช่วงแรกของการพัฒนาแนวคิดมาจากความเชื่อในรัฐสวัสดิการ ทำให้การจัดสวัสดิการในช่วงนี้เป็นการจัดสวัสดิการจากงบประมาณของรัฐที่เก็บภาษีมาจากประชาชนโดยผ่านกลไกของรัฐ คือ รัฐบาลกลาง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อใช้จ่ายงบประมาณโดยตรงการชดเชยในรูปการลดหรือผ่อนผันทางด้านภาษีและการออกกฎหมายควบคุมต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามในการจัดสวัสดิการโดยผ่านกลไกรัฐนั้น ยังไม่อาจสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนรวมถึงบางครั้งยังก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสังคมในระดับย่อยได้ ดังนั้น แนวคิดการจัดสวัสดิการแบบพหุนิยม โดยมีกลไกเชิงสถาบันอื่นๆ ในสังคมได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการเพิ่มขึ้น และลักษณะของการถ่ายโอนงานให้กลุ่มอื่นๆ มีภาระการจัดการสวัสดิการเองเพิ่มขึ้น โดยแสดงได้ตามตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1
การจัดสวัสดิการแบบพหุนิยม

ภาครัฐ	ภาคเอกชน		
การจัดสวัสดิการโดยรัฐบาลกลางและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ในรูปแบบการใช้จ่ายของรัฐ การอุดหนุนและการออกกฎหมาย	องค์กรทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ โดยครอบครัว เพื่อนบ้าน และเครือข่าย	องค์กรสังคมที่ไม่แสวงหากำไรหรืออาสาสมัคร	องค์กรทางการค้าที่แสวงหากำไร
	▶	▶	▶

ที่มา : (Gilbert,2000,p.413)

อย่างไรก็ตามการจัดสวัสดิการโดยองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐนั้น นอกเหนือจากการถ่ายโอนงานสวัสดิการมาจากภาครัฐแล้วยังมีความทับซ้อนในการจัดสวัสดิการของตน และในระยะต่อมาแนวคิดการจัดสวัสดิการได้ให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นฐานในการจัดการสวัสดิการโดยชุมชนซึ่งจะมีแนวโน้มที่สูงขึ้น

4. หลักการจัดการสวัสดิการชุมชน

ในการจัดสวัสดิการชุมชนที่เป็นสวัสดิการที่เกิดจากรัฐในระดับมหภาค สวัสดิการชุมชนพื้นบ้านและสวัสดิการชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ตามภาวะทันสมัยมีหลักการในการจัดการสวัสดิการทั้ง 3 ระดับ ดังนี้

1) ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) เป็นการพิจารณาถึงการจัดสวัสดิการชุมชนว่ามีปัจจัยนำเข้าเป็นอย่างไรเมื่อเทียบกับผลผลิตที่เกิดขึ้น โดยความมีประสิทธิภาพของการจัดการสวัสดิการจะประกอบด้วย (Midgley&et.al.,2000,p.28) คือ

- ประสิทธิภาพในภาพรวมเป็นการพิจารณาถึงสวัสดิการที่มีการจัดการในภาพรวม (Overall Level) ว่ามีค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนโดยรวมเป็นอย่างไรเมื่อเทียบกับผลผลิตที่เกิดขึ้น
- ประสิทธิภาพในระดับส่วนย่อย เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นของการจัดสวัสดิการในแต่ละเรื่องเปรียบเทียบกับจัดการสวัสดิการรูปแบบอื่นๆ
- ประสิทธิภาพในการมุ่งใจเป็นการศึกษาความเป็นไปได้ของผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการสวัสดิการที่มีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

อย่างไรก็ตามการตัดสินใจในการจัดสวัสดิการนั้น การพิจารณาถึงประสิทธิภาพในภาพรวมต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบ หรือทำให้เกิดผลน้อยที่สุดด้วย รวมถึงต้องมีความมั่นใจด้วยว่าการกระจายค่าใช้จ่ายไปสู่การจัดสวัสดิการแต่ละเรื่องมีความบริสุทธิ์ยุติธรรม

2) ความมีประสิทธิภาพ (Effectiveness) เป็นการเปรียบเทียบถึงผลผลิตและผลลัพธ์กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3) ความโปร่งใส (Transparency) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก

4) การมีส่วนร่วม (Participation) หลักการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสวัสดิการทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์การวางแผน การร่วมจัดบริการ และการร่วมติดตามประเมินผล (ระพีพรรณ คำหอม, 2545, น.26)

5) เป้าหมายของสังคม (Social's Goal) ในการจัดสวัสดิการจะต้องคำนึงถึงเป้าหมายของสังคมว่าต้องการให้เกิดอะไรขึ้น เช่น การส่งเสริมโอกาสให้มีความเท่าเทียมกัน (Equality of Opportunity) การแก้ปัญหาความยากจน (Poverty) และการลดปัญหาการกระจายรายได้ (Reduce Income Distribution) เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันโดยมีเครื่องมือชี้วัดอย่างน้อย 4 ประการ คือ การเพิ่มสวัสดิการให้อยู่ในระดับที่สูงกว่าจุดต่ำสุด (Maximum) การพิจารณาไม่ให้สวัสดิการต่ำกว่าจุดที่ยอมรับได้ (Minimum) การลดช่องว่างของความไม่เท่าเทียมกัน (Least Difference) และการเพิ่มสัดส่วนของบุคคล (Ratio) ได้รับสวัสดิการให้ใกล้เคียงกับกลุ่มอื่น

จากหลักการในการจัดการสวัสดิการ จะพบว่าในการศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมจะให้ความสำคัญกับเป้าหมายทางสังคมมากกว่าการพิจารณาถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่เป็นมุมมองมิติทางเศรษฐศาสตร์ ที่มองความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากรเพื่อนำไปสู่การจัดสวัสดิการในส่วนมิติทางสังคม มองการบรรลุเป้าหมายของสังคมซึ่งอาจใช้ทรัพยากรเป็นจำนวนมาก ทำให้มองว่าไม่คุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาทางสังคมทำให้การจัดการสวัสดิการบางอย่างมีความจำเป็นต้องดำเนินการ เช่น ในการพิจารณาจัดสวัสดิการตามโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค อาจไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจที่ต้องใช้บุคลากรทางการแพทย์จำนวนมากเข้ามาจัดการดูแล แต่ถ้าพิจารณาในทางสังคมที่มีเป้าหมายในการลดภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลจะมีความคุ้มค่าที่ทำให้ประชาชนคนยากจนมีหลักประกันในการรักษาพยาบาลกรณีเจ็บป่วย ซึ่งช่วยให้ผู้ที่ยากจนมีสุขภาพดีมีโอกาสหารายได้เพิ่มขึ้นหรือช่วยตัวเองได้มากขึ้น

แต่หากพิจารณาหลักการจัดการสวัสดิการในแง่ของผู้รับสวัสดิการแล้ว การจัดการสวัสดิการที่เกิดขึ้นนั้นต้องตรงกับความต้องการอย่างแท้จริง รวมถึงควรให้ผู้รับสวัสดิการนั้นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสวัสดิการทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

5. รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชน

การจัดสวัสดิการชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันไป ทั้งนี้ได้มีการจัดกลุ่มรูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชนเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ (อภิญา เวชชัย และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 2547, น.167-184)

5.1 รูปแบบการจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการจัดสวัสดิการชุมชนที่ชุมชนมีกองทุนหรือเงินออมของตนเอง ทำให้ชุมชนสามารถริเริ่มคิดรูปแบบการจัดสวัสดิการของตนเองได้อย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชุมชนนั้น องค์กรการเงินของชุมชนบางประเภทตั้งมา โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวได้ว่า “เงินเป็นเครื่องมือ เป้าหมาย คือ สวัสดิการชุมชน” กรณีตัวอย่างรูปธรรมที่ใช้องค์กรการเงินเป็นฐานในการจัดสวัสดิการชุมชนมีให้เห็นอย่างหลากหลาย อาทิ กองทุนหมุนเวียนชาวสงขลาของสมาคมฟื้นฟูหมู่บ้านชนบทสงขลา กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิตของครูชบ ยอดแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตครบวงจรชีวิตตามแนวทางพระสุบิน ปณีโต เป็นต้น ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์หันมาจัดสวัสดิการกว้างขวางขึ้นเกิดจากหลายปัจจัย เช่น

- 1) กลุ่มออมทรัพย์หลายแห่งได้มีการทบทวนตัวเองว่า ถ้ามีเฉพาะการออม การกู้ กลุ่มก็ไม่ต่างจากธนาคารหรือแหล่งเงินกู้โดยทั่วไป
- 2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่มีวัฒนธรรมการจัดสวัสดิการที่เห็นผลชัดเจน การนำกรณีตัวอย่างรูปธรรมการจัดสวัสดิการมาเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน
- 3) การสนับสนุนเครือข่ายในการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากของกองทุน เพื่อสังคม (SIF) ที่ทำให้องค์กรการเงินหันมามองผู้ยากลำบากในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้คนเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นสมาชิกและได้รับสวัสดิการจากกลุ่มเช่นเดียวกับสมาชิกเดิม
- 4) การเชื่อมโยงเครือข่ายขององค์กรการเงินชุมชนในระดับต่างๆ เช่น ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ที่รวมกันเป็นผู้ก่อการดี ซึ่งปัจจุบันได้ปรับเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรการเงิน และสวัสดิการชุมชนแห่งชาติ

5) การเชื่อมโยงให้เรื่ององค์การการเงินกับสวัสดิการชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเดียวกันของเครือข่ายองค์กรเงินภาคใต้

จุดแข็งของการจัดสวัสดิการโดยฐานกลุ่มออมทรัพย์

- มีฐานเงินของตนเอง ทำให้กระบวนการสวัสดิการได้ตามปัญหาความต้องการ และวงเงินที่มีอยู่ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแหล่งทุนภายนอก ไม่ได้เรียกร้องการสงเคราะห์ช่วยเหลือจากภายนอก ไม่มีเงินรัฐก็ทำได้ แต่ถ้ารัฐสมทบมาก็จะช่วยให้ทำได้กว้างขึ้นเร็วขึ้น

- คนในชุมชนรู้จักกัน รู้ข้อเท็จจริงว่าบ้านไหนเป็นอย่างไรใครเจ็บป่วย ครอบครัวไหนยากลำบาก ไม่ต้องทำข้อมูลเอกสารมากมายส่งต่อกันหลายชั้นตอนกว่าจะได้รับ การช่วยเหลือสามารถช่วยกันติดตามดูแลผู้ที่ช่วยไปแล้วด้วยกระบวนการทางสังคมในหมู่บ้าน

- ระเบียบกติกา การจ่ายสวัสดิการคล่องตัวหลักเกณฑ์ต่างๆ ปรับเปลี่ยนได้จะเพิ่มวงเงิน จะเพิ่มประเภทสวัสดิการก็สามารถปรับได้ทุกปี จะให้ความช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษก็สามารถทำได้ทันที เช่น กรณีเกิดภัยธรรมชาติ

- การใช้สวัสดิการเป็นแรงจูงใจในการออมทรัพย์ โดยใช้การออมทรัพย์ สม่่าเสมอเป็นเงื่อนไขในการได้รับสวัสดิการ เพื่อใช้สวัสดิการเป็นแรงจูงใจให้คนลดเลิกอบายมุข การขยันทำมาหากินผู้คนได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งใช้สวัสดิการเป็นแรงจูงใจให้เกิดการพึ่งตนเอง

5.2 รูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานการผลิตและธุรกิจชุมชน

จากพื้นฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำมาหากิน เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำการประมง งานหัตถกรรม ทอผ้า การแปรรูปอาหาร ฯลฯ ที่สั่งสมกันมายาวนานประกอบกับการได้มีโอกาสไปดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนับสนุนส่งเสริมของหน่วยงาน ทำให้ชุมชนหลายแห่งสามารถจัดสวัสดิการจากฐานการผลิตภายในชุมชนหรือจากกลุ่มที่รวมตัวกันทำธุรกิจชุมชนได้ ซึ่งแต่ละแห่งจะมีความหลากหลายต่างกัน กรณีตัวอย่างรูปธรรมในบางพื้นที่ เช่น กลุ่มแพรรณแม่หญิงทอผ้าพื้นฟูภูมิปัญญาสู่สวัสดิการจังหวัดขอนแก่น

5.3 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นป่า แม่น้ำ ท้องทุ่ง ชายฝั่งทะเล ล้วนแล้วแต่เป็นที่มาของแหล่งอาหารและฐานปัจจัยสี่ของชุมชน การที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายทำให้ชุมชนขาดสวัสดิการที่สามารถหาได้จากป่าที่เป็นเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชุมชน การที่หลายชุมชนได้หันมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใกล้ตัว ทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา ทำให้ชุมชนมีแหล่งอาหารที่มั่นคงสามารถลดรายจ่ายและสร้างรายได้

ให้เกิดขึ้นได้ รวมทั้งเป็นกองทุนที่จะกลับคืนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนต่อไป ตัวอย่างรูปธรรมที่ชุมชนดูแลจัดการทรัพยากรแล้วส่งผลให้เกิดสวัสดิการของชุมชนมีเห็นโดยทั่วไป เช่น ศิริชะอโศกชุมชนพึ่งตัวเองครบวงจร

5.4 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานชุมชนเมือง

แม้ว่าผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ มีอาชีพในระบบที่จะสามารถได้รับสวัสดิการจากแหล่งต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น ระบบประกันสังคม กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ การประกันกับภาคเอกชน สวัสดิการจากบริษัทห้างร้าน หน่วยงาน ฯลฯ และความเป็นชุมชนพอที่จะจัดสวัสดิการสำหรับชุมชนได้ แต่มีชุมชนเมืองอีกส่วนหนึ่งที่เป็นชุมชน ผู้มีรายได้น้อยหรือชุมชนแออัดที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างจะใกล้ชิดจำเป็นต้องพึ่งพากันมากกว่าคนในเมืองที่อาศัยอยู่แบบอื่น และลักษณะอาชีพของคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นงานนอกระบบไม่อยู่ในข่ายที่จะได้รับสวัสดิการดังที่กล่าวมาแล้ว

ทั้งนี้ สวัสดิการที่สำคัญของชาวชุมชนแออัด คือ เรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นทั้งที่ทำกินและที่พักอาศัย การที่คนในชุมชนแออัดมีความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยก็เป็นการขาดสวัสดิการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยสี่ ปัจจุบันชุมชนแออัดจำนวนมากได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยให้ชุมชนสามารถอยู่ในพื้นที่เดิมได้อย่างมั่นคง หรือถ้าจำเป็นต้องย้ายออกไปก็ต้องไม่ไกลแหล่งที่ทำมาหากิน และทำอย่างไรที่คนในชุมชนแออัดจะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมเมืองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าเป็นที่ยอมรับเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นๆ ในเมือง ซึ่งชาวชุมชนแออัดได้มีความพยายามหาทางจัดสวัสดิการโดยชุมชนในมิติต่างๆ ได้แก่

1) การพัฒนาสภาพแวดล้อม การดูแลรักษาสภาพแวดล้อมชุมชนให้ดีขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชนและสร้างการยอมรับ การอยู่อาศัยของชุมชน เพื่อให้มีความมั่นคงขึ้น เช่น การดูแลรักษาลongแม่ข่ายของชุมชนแออัดในจังหวัดเชียงใหม่

2) การจัดการขยะโดยชุมชน ปัจจุบันมีเครือข่ายชุมชนแออัดที่รวมตัวกันจัดการขยะในชุมชน ซึ่งลดปัญหาขยะตกค้างในชุมชนลดปริมาณขยะที่ต้องนำไปกำจัด และสามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้คนในชุมชน เช่น เด็กนักเรียนมีรายได้จากการขายขยะและนำเงินฝากธนาคารเป็นทุนการศึกษา การนำรายได้จากการขายขยะในชุมชนมาจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น

3) การจัดการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน การที่ชุมชนรวมกลุ่มกันหาทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในรูปแบบต่างๆ ส่งผลให้คนในชุมชนแออัดมีสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยที่มั่นคง สามารถใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่ทำมาหากินและอยู่ในแหล่งทำกิน เช่น เครือข่ายชุมชนในที่ดินริมทางรถไฟได้รวมตัวกันหาทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยตรงขอเช่าที่ดินในระยะยาว อัตราค่า

เช่าที่เหมาะสมสำหรับคนจน การร่วมกันซื้อที่ดินในบริเวณชุมชนเดิม การร่วมกันสำรวจข้อมูล และการวางแผนแก้ไขปัญหาคืออยู่อาศัย

5.5 รูปแบบการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากโดยเครือข่ายองค์กรชุมชน

1) จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่ทำงานในเชิงสงเคราะห์อยู่แล้ว เช่น เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ เครือข่ายพระ เครือข่าย อสม. ฯลฯ โดยนำเงินกองทุนไปจ่ายเป็นสวัสดิการการศึกษาด้านอาชีพสวัสดิการเด็ก คนชรา คนพิการ ผู้ติดเชื้อ

2) จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ร่วมกับกองทุนหมุนเวียน ลักษณะกองทุนสงเคราะห์ใช้จ่ายเป็นเงินสงเคราะห์รายเดือน ซึ่งเงินจะหมดไปไม่มีการเพิ่มเติมเหมือนกับประเภทกองทุนหมุนเวียนส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนทุนอาชีพ ซึ่งคืนเงินต้นไว้ที่กองทุนเดิม ส่วนดอกเบี้ยเพิ่มในกองทุนสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือผู้ยากลำบากรายอื่นต่อไป การจัดในลักษณะนี้มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปอีกส่วนหนึ่ง คือ องค์กรชุมชนชักชวนให้ผู้ด้อยโอกาสสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อผู้ด้อยโอกาสจะได้มีสถานภาพเท่าเทียมกับคนอื่น โดยที่เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์มีเงินปันผลสิ้นปีสามารถใช้กองทุนสวัสดิการเหมือนสมาชิกรายอื่นๆ

3) การสมทบทุนกองทุนสวัสดิการชุมชน (Matching Fund) เป็นการสมทบตามอัตรารายเงินกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่เดิม โดยมีเงื่อนไขว่าใช้เฉพาะดอกเบี้ยที่เกิดขึ้น และเครือข่ายต้องไปรับผิดชอบสวัสดิการของผู้ด้อยโอกาสที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ อาทิ โครงการของกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา ซึ่งเดิมมีลักษณะรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนที่เกิดขึ้นจากฐานต่างๆ จากนั้นมีการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำชาวบ้านที่ทำเรื่องสวัสดิการและขยายกลุ่มเป้าหมายไปยังผู้ไม่ได้เป็นสมาชิก

5.6 รูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนโดยธุรกิจชุมชน

การทำธุรกิจชุมชนจะมีเป้าหมายอยู่ที่การทำกำไรเช่นเดียวกับธุรกิจทั่วไป แต่กำไรก็มีใช้เป้าหมายเพียงประการเดียวเพราะนอกเหนือจากกำไรแล้ว ธุรกิจชุมชนยังมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคนและชุมชนควบคู่กัน ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพึ่งตนเองและอยู่ร่วมกันของชุมชนในปัจจุบันธุรกิจชุมชนที่รวมตัวเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนมีมากขึ้น หลายกลุ่มมีความสามารถที่จะจัดสวัสดิการในชุมชนได้เอง เช่น เงินสนับสนุนชุมชนให้กู้เงินดอกเบี้ยต่ำ เงินช่วยเหลือฉุกเฉินให้กู้ยืมโดยไม่คิดดอกเบี้ย ค่าฌาปนกิจศพ ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล และอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่นอกจากจะมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแล้ว ยังมีการจัดสรรกำไรไปดำเนินกิจกรรมในลักษณะของสวัสดิการชุมชนเป็นการใช้กำไรอย่างมีคุณภาพเพื่อสวัสดิการชุมชนและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมและสร้างจิตสำนึกของชุมชนธุรกิจชุมชนก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เกิดการสร้างรายได้ เกิดความรักความ

สามัคคีในชุมชน การมีจิตใจที่จะช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิกและคนในชุมชน และรูปแบบของกิจกรรมด้านสวัสดิการชุมชนที่กลุ่มธุรกิจชุมชนสามารถสร้างระบบสวัสดิการและสร้างความมั่นคงให้กับตนเองได้นั้น แสดงให้เห็นศักยภาพในการพึ่งพาตนเองขององค์กรชุมชนอันเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนเป็นภูมิคุ้มกันปัญหาสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ การที่สังคมมีภูมิคุ้มกันที่ดีย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต่อไปด้วย

ทั้งนี้ เงื่อนไขการเกิดขึ้นคงอยู่และพัฒนาสวัสดิการชุมชน มีดังนี้ (อภิญา เวชชัย และศิริพร ยอดกลุมศาสตร์ 2547, น.182)

- 1) การนำและความคิดทั้งจากภายในที่มีผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นนักคิด ทดลอง ปฏิบัติ สรุปบทเรียน และพัฒนาต่อเนื่องเรียนรู้จากภายนอกมาปรับใช้
- 2) จิตวิญญาณการเสียสละของผู้นำและการทำให้สมาชิกเกิดจิตวิญญาณร่วม
- 3) การบริหารจัดการ ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีนั้นเกิดขึ้นได้จากผลประโยชน์อันพึงมีของสมาชิกกลุ่มและองค์กร ซึ่งจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนทุกวงการ รวมถึงศักยภาพและความพร้อมของกลุ่มองค์กรในขณะนั้น ปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตวิญญาณและพลังในการขับเคลื่อนประกอบด้วย
 - การที่ผู้นำมีความคิด อุดมการณ์ วิสัยทัศน์ ที่ชัดเจนสามารถทำให้ทุกคนเห็นประโยชน์ร่วมกัน
 - การกำหนดเป้าหมายที่แน่นอนว่าจะไปสู่จุดไหน
 - การกิจที่เป็นรูปธรรมชัดเจนปฏิบัติได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด
 - ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจต่อกัน
 - มีปัจจัยรื้อยรัดอารมณ์และความต้องการร่วมทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

แนวคิดชุมชนเป็นฐาน

การใช้ชุมชนเป็นฐาน ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ คือ

สดส คัมภรพยอนันต์ กล่าวว่า การใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการนำชุมชนมาเป็นหลักในการปฏิบัติงาน โดยสร้างให้ประชากรกลุ่มเป้าหมายเกิดจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมในการร่วมวางแผน ปฏิบัติ และประเมินผลจนเกิดอุดมการณ์ร่วมกันว่าชุมชนเป็นของตน ทำงานเพื่อชุมชน และโดยชุมชน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมการใช้ชุมชนเป็นฐาน

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2544, น.93) กล่าวว่า การใช้ชุมชนเป็นฐานในการให้บริการเป็นแนวคิดที่ได้แรงจูงใจและพัฒนาจากแนวคิดการลดการพึ่งพิงจากบริการภายนอก เช่นเดียวกับแนวคิดการใช้ครอบครัวเป็นพื้นฐานร่วมกับแนวคิดอื่นๆ เช่น การพึ่งพิงตนเอง การมีส่วนร่วม และเครือข่ายทางสังคม เป็นต้น

ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ (อ้างถึงในพัฒนาพร กิตติวิบูลย์, 2543, น.17) ได้กล่าวว่า การมียุทธศาสตร์เพิ่มพลังครอบครัวและชุมชนเป็นงานพัฒนาที่เป็นผลระยะยาวอย่างแท้จริง ควรให้ความสนใจว่าการทำงานควรจะได้ผลจากกระบวนการเรียนรู้ การตัดสินใจจากการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพของชุมชน มิใช่วัดจากปริมาณครั้งที่ไปอบรม มิใช่วัดจากความกว้างของพื้นที่ที่ผ่านการอบรมหรือจำนวนคนเข้าอบรม บทบาทของผู้เข้าร่วมสัมมนาที่พึงมี คือ การประสานระบบบริการที่มีอยู่ในระบบสถาบันให้ไปหนุนช่วยเสริมสร้างพลังครอบครัวและชุมชนให้สามารถทำงานร่วมกันเกื้อกูลกันต่อไปได้

แนวคิดนี้ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการป้องกันปัญหาต่างๆ ของบุคคลในชุมชน และเป็นวิธีการที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนจะทำหน้าที่หลักในการให้คำแนะนำกระตุ้นและร่วมสนับสนุนบางประการ จุดเด่นของแนวคิดนี้อยู่ที่การมีรากฐานมาจากหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม โดยสร้างให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเอง ร่วมกำหนดแนวทางและแผนการดำเนินงานและแก้ไขปัญหา ร่วมลงมือปฏิบัติ และร่วมในการพิจารณาประเมินผลในกิจกรรมนั้นๆ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักในกระบวนการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้แนวคิดการใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงานจึงมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544, น.93)

- 1) เพื่อสร้างจิตสำนึกและพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน
- 2) เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาบริการต่างๆ โดยชุมชน
- 3) เพื่อระดมความร่วมมือในลักษณะการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรภายนอกชุมชนและบุคลากรภายในชุมชน

จากความหมายดังกล่าวคำว่าชุมชนได้ครอบคลุมทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประชากร และสัมพันธภาพของบุคคลไว้ด้วยกัน ดังนั้น การนำแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานในการทำงานจึงมีความหมายถึงการปฏิบัติงานที่มุ่งใช้คุณลักษณะของชุมชน และทรัพยากรในชุมชนเป็นเครื่องมือ เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมของประชาชนในการดำเนินการเพื่อชุมชนและโดยชุมชน

สรุปได้ว่าการใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการนำชุมชนมาเป็นหลักในการปฏิบัติงาน โดยทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายเกิดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วม

ประเมินผล จนเกิดอุดมการณ์ร่วมกันว่าชุมชนเป็นของตนเองคนทำงานเพื่อชุมชนและโดยชุมชนอยู่บนพื้นฐานของหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่างๆ เกิดจากแนวความคิดสำคัญ

3 ประการ คือ

1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญเห็นพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีอยู่ต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือทำงานร่วมกัน

3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชน ไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้ความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ

1. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลือชัย ศรีเงินขวง และผาสุก เอกวานิช (2526, น.12-13) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการร่วมงาน แต่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีจิตสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการตัดสินใจในแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติ (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ก็เกี่ยวข้องกัผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติงาน และผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย

2. เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนมีประเด็นต่างๆ คือ

2.1 ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการวางแผนจัดการบริหารองค์กรและการใช้ทรัพยากรในที่สุด

2.2 ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมีสภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม

2.3 ประชาชนต้องมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความเต็มใจเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมจะต้องมิใช่เป็นการบังคับหรือผลักดันให้เข้าร่วม โดยที่ประชาชนมิได้ประสงค์จะเข้าร่วมในขั้นหนึ่งนัยใด

2.4 ประชาชนต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีโอกาสที่จะเข้าร่วม ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนในการตัดสินใจและกำหนดกิจกรรมที่ตนต้องการในระดับที่เหมาะสมประชาชนจะต้องมีโอกาสและมีความเป็นไปได้ที่จะจัดการด้วยตนเอง

3. ปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ (World Health Organization อ้างถึงในสันติย์ บุญชู, 2527, น.10-11)

3.1 ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากรหรืออื่นๆ นั้นมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ

1) การมองเห็นว่าจะได้รับประโยชน์จากสิ่งตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2) การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

3.2 ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะ

1) เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้

2) ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัด เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้

3) กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3.3 ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่งๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมายวิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม เพราะสิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์

2) ความเกรงใจบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วม ด้วย ทั้งที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บิบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

โคเฮน และอัลสอพฟ์ (อ้างในสุเมธ ทราชแก้ว, 2536, น. 20-21) ยังได้เสนอมันบุคคล 4 ฝ่าย ที่มีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบทประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. พื้นที่ดินถือครอง และสถานภาพการทำงาน

สรุป แนวคิดการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนจะต้องมีศักยภาพมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการ วางแผน จัดการ บริหารองค์การ และการใช้ทรัพยากรในที่สุด

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีในหัวข้อที่ผ่านมา ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชนการมีส่วนร่วมและแนวคิดชุมชนเป็นฐาน เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้ว จะได้นำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสวัสดิการชุมชน เพื่อสนับสนุนแนวคิดทฤษฎีไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

ภัคพัฒน์ ทิพย์ประไพ (2540, น.146) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย” พบว่า การจัดสวัสดิการสังคมในภาพรวมสวัสดิการพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและสวัสดิการชุมชนทันสมัยมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะในมิติเชิงประวัติศาสตร์ที่อธิบายชุมชนในช่วงแรกเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีการผลิตแบบเลี้ยงตนเอง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกับชุมชนภายใต้สวัสดิการชุมชนพื้นบ้านที่มีสถาบันครอบครัวเป็นฐานในการสร้างผลผลิตที่ยั่งยืนถือว่าเป็นความสามารถที่เป็นพลังอำนาจของครอบครัวและชุมชน

ทรงจิต พูลลาภ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิจัยศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน” พบว่า ลักษณะของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ประกอบด้วย การมีระบบครอบครัวและเครือญาติที่เหนียวแน่น มีการพึ่งตนเองและช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค โดยบูรณาการให้เกิดความพอเพียงพอคืออย่างสมบูรณ์ และมีการสืบสานความเป็นวิถีไทยที่ดำรงอยู่บนพื้นฐานของความเป็นภูมิปัญญาไทย

แปลก เทพรักษ์ (2541, น.บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การรับรู้บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า องค์การส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งได้ ทั้งนี้ ความเข้มแข็งของชุมชนนอกจากจะขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์การส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยในระดับปัจเจกบุคคลที่ต้องพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นปัจจัยในระดับกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้านและกลุ่มที่เป็นทางการในระดับองค์การต่างๆ

ศิริวรรณ ศิริบุญ และมาลินี วงษ์สิทธิ์ (2541, น.บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องประเมินโครงการนำร่องการจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า การรับรู้เกี่ยวกับศูนย์บริการฯ ในกลุ่มผู้สูงอายุที่พักอาศัยในพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากได้มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ โดยพบว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับการได้รับข่าวสารจากผู้นำชุมชนเป็น

ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับศูนย์บริการฯ ทั้งนี้ มีผู้สูงอายุประมาณครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือรับบริการ โดยมีเหตุผลสำคัญ คือ ปัญหาสุขภาพและระยะทางและความขัดแย้งกันของชาวบ้านต่างหมู่บ้านที่เป็นอุปสรรคต่อการรับบริการจากศูนย์บริการ ทั้งนี้ ผู้สูงอายุจำนวนมากเห็นว่า การจัดตั้งและการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ มีประโยชน์หลายอย่าง โดยที่รูปแบบกิจกรรมและบริการที่ให้แก่ผู้สูงอายุก็มีเพิ่มมากขึ้นหลังจากที่ศูนย์บริการได้จัดตั้งขึ้นภายใต้แนวคิดการดำเนินงานในลักษณะของชุมชนช่วยชุมชน

กนกรัตน์ กิตติวัฒน์ (2543, น.บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการทุนทางสังคมในชุมชนเมือง ศึกษากรณี : เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์บางซื่อพัฒนา” พบว่า การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกมีความสัมพันธ์เชิงซ้อนต่อกันนั้น นับเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของชาวชุมชนเมือง โดยผ่านการตอบแทนและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ตลอดจนทั้งกระบวนการเกื้อกูลกันและกันด้วยความสัมพันธ์เช่นนี้ ทำให้พวกเขามีชีวิตอยู่รอดได้ในสภาวะฝืดเคือง นอกจากนี้ ค่านิยมร่วมกันเรื่องการมีเครดิตที่ดีหรือการเป็นผู้นำเชื่อถือนั้นมีส่วนสำคัญในการเกื้อหนุนกองทุนสวัสดิการในชุมชน สำหรับการศึกษาระบบการทำงานระดับองค์กร เครือข่าย พบว่า วิธีการดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดเฉพาะผลด้านบวกในความหมายของการเพิ่มทุนทางสังคม หรือทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นขึ้นเท่านั้น หากแต่เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกันอาจเกิดผลด้านลบต่อองค์กรหรือต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกได้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งกลุ่มพวกพ้องหรือความหวาดระแวงระหว่างสมาชิก ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นข้อจำกัดในการพัฒนากลุ่มที่จะต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากมีผลสำคัญในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตและเข้มแข็งต่อไป

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2546, น.6-7) ได้สรุปบทเรียนจากการศึกษาการจัดสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดสวัสดิการชุมชนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ทั้งในด้านเงินทุนและด้านอื่นๆ พัฒนาระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างระบบกองทุนเงินสมทบระหว่างรัฐกับชุมชน โดยฐานคิดเรื่องสวัสดิการเริ่มจากการก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต ตำบลน้ำขาว อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ที่เน้นเรื่องสวัสดิการนำผลกำไรครึ่งหนึ่งไปจัดสวัสดิการให้สมาชิกจากตำบลน้ำขาวได้ขยายไปสู่กลุ่มออมทรัพย์อื่นในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้จากกองทุนสวัสดิการที่เกิดจากการตัดผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์แล้วแยกตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการต่างหากใช้ดอกผลของกองทุนจัดสวัสดิการสำหรับสมาชิกที่ค่อยๆ ขยายตัวทั้งเงินทุนและประเภทสวัสดิการ โดยขึ้นพื้นฐานเริ่มจาก

คำรักษาพยาบาลที่สมาชิกสามารถเบิกได้เป็นสัดส่วนจากที่จ่ายจริงและกำหนดเพดานต่อคนต่อปี จนกระทั่งบางกลุ่มสามารถเบิกคำรักษาพยาบาลได้เต็มจำนวนตามที่จ่ายจริง และขยายไปสู่กองทุนสวัสดิการด้านอื่นๆ ที่ครอบคลุมวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย

มนัสวัลย์ พัฒนวิบูลย์ (2546, น.91-100) ศึกษาเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจในสวัสดิการของสมาชิก ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มธุรกิจชุมชนในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล พบว่า การจัดสวัสดิการของกลุ่มธุรกิจชุมชนมี 2 ลักษณะ คือ การจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก และการจัดสวัสดิการให้แก่ชุมชน โดยสมาชิกมีความพึงพอใจมากในสวัสดิการที่ได้รับและปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจ คือ การตอบสนองความต้องการของสมาชิก ความเสมอภาคในการได้รับสวัสดิการความก้าวหน้าในการจัดสวัสดิการ การมีส่วนร่วมของสมาชิก และการบริหารงานที่โปร่งใส สำหรับสวัสดิการที่ได้รับมากที่สุด คือ เงินกู้ประกอบอาชีพ

จากแนวคิดทฤษฎีและการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลสำเร็จต่อการจัดสวัสดิการชุมชนได้สรุปสาระสำคัญเพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาได้ดังนี้

1) การจัดสวัสดิการชุมชนหรือการจัดสวัสดิการสังคม โดยองค์กรชุมชนเป็นการเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมที่จะวางรากฐานในการพัฒนาสังคมและชุมชนให้เข้มแข็งมีระบบ มีการจัดการที่ดีในทุกระดับ โดยให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเน้นให้ความสำคัญในบริบทของความยากจนความมั่นคงในการดำรงชีวิตทุนทางสังคมและชุมชนการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการชุมชน

2) การจัดสวัสดิการชุมชนมีแนวคิดพื้นฐานจาก

- การออมทรัพย์ การผลิต ความเชื่อ จิตวิญญาณ ความศรัทธา โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จจากการนำความคิดใน 3 ส่วน คือ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชน

- การนำทางจิตวิญญาณ ได้แก่ การทุ่มเทแรงกายและแรงใจของผู้นำ โดยไม่หวังผลตอบแทน คือ จิตวิญญาณของความเสียสละเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

- การบริหารจัดการ ซึ่งประกอบด้วยผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของสมาชิกกลุ่ม และองค์การจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนทุกวงการ รวมถึงศักยภาพความพร้อมของกลุ่มและองค์การในขณะนั้น

- เงื่อนไขของความสำเร็จ คือ ผู้นำมีความคิดอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ชัดเจน ทำให้ทุกคนเห็นประโยชน์ร่วมกัน มีการกำหนดเป้าหมายที่แน่นอนทุกคนจะต้องไปให้ถึง และมีการกิจเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนด และมีความเชื่อมั่น และไว้วางใจต่อกัน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรสวัสดิการชุมชน

